

מבט על, גיליון 703, 1 ביוני 2015

חמאס מתמרן בזירה מורכבת

גלעד שר ולירן אופק

"בעזה יש שלטון עצמאי שמתנהל כמדינה. בתוך המדינה יש ריבון שהוא חמאס. לחמאס נכון לעכשיו אין תחליף". כך קבע אלוף פיקוד הדרום, סמי תורג'מן, בכינוס שנערך באחרונה בנחל עוז. ואולם הארגון ניצב כיום בפני אתגרים מורכבים מבית ומחוץ. ראשית כל, עליו לקדם את השיקום המקרטע והאיטי של הרצועה ולהעלות את רמת חייהם הירודה של תושביה. שנית, עליו לשפר את מעמדו מול הנהגת הרשות הפלסטינית, המובלת בידי פת"ח, ולהתגבר על השסע והניכור ההולכים ומעמיקים בינו לבינם. שלישית, עליו לשמר את התשתית הצבאית, האמורה לשמשו בסבב העימות הבא עם ישראל – אם אכן יתחולל. תוך כדי כך, חמאס נדרש להתמודד עם קבוצות הג'יהאד הסלפי, שהמאבק בינו לבין הולך ומסלים. לבסוף, עליו לתמרן – פוליטית וכלכלית – בתווך המורכב שבין האסלאם הפוליטי/האחים המוסלמים, המנחה את קטאר וטורקיה, לבין מדינות ערב הפרגמטיות, ולבין איראן, המובילה את הציר השיעי הרדיקלי במזרח התיכון.

ציר האסלאם הפוליטי: משא ומתן לא-רשמי עם ישראל, בתמורה לרגיעה ארוכת טווח

באחרונה פורסמו ידיעות על אודות משא ומתן לא-רשמי בין נציגים ישראלים לאנשי חמאס, ככל הנראה בעקבות הצעה, שהעלו טורקיה וקטאר, להקים ברצועת עזה נמל ימי בתמורה לרגיעה שתימשך חמש עד עשר שנים. הידיעות על המגעים האלה העלו את חמתם של אנשי פת"ח. נושא הנמל הימי מופיע במתווה המצרי, שעליו התבסס הסכם הפסקת האש בסיום מבצע 'צוק איתן', כסוגיה לדיון עתידי. על-פי ההצעה האמורה, יוקם בתקופת הרגיעה נמל צף מול חופי עזה ופעילותו תהיה נתונה לפיקוח ביטחוני של נאט"ו. בהצעה הודגש, כי הסחורות שייכנסו לנמל יסייעו בשיקום הרצועה ואף יועברו לגדה המערבית.

אם אכן מתקיימים מגעים כאלה, הם משרתים היטב את חמאס. ניסיון מעשי של חמאס להקים נמל ימי ברצועה, גם אם לשם כך יאלץ לנהל משא ומתן לא-רשמי עם ישראל, אפשר שיחזק את מידת התמיכה הציבורית בו על חשבון ההנהגה הפלסטינית. זאת, במיוחד, על רקע היריבות וההאשמות ההדדיות בין הארגון לבין הנהגת הרשות הפלסטינית, שמעכבת העברה של כספים, שהובטחו לשיקום הרצועה ולתשלום משכורות. אמנם, אין לפי שעה אישור רשמי מטעם ישראל או חמאס אשר לקיום המגעים ולפיכך יש להמתין ולראות: אם יצטברו עדויות מהימנות, מגורמים אלה או ממקור שלישי, על אודות התקדמות כלשהי בסוגיית הנמל, ניתן יהיה לציין הישג של ממש לחמאס, שיירשם לזכותו בדעת הקהל הפלסטינית – הן מול הרשות הפלסטינית, והן ברצועה עצמה.

מדינות ערב הפרגמטיות: הסכם פיוס פנים-פלסטיני חדש?

מחמוד א-זהאר, חבר ההנהגה המדינית של חמאס, קרא בתחילת מאי לערב הסעודית ולמדינות ערביות נוספות לקדם הסכם פיוס חדש בין החמאס לפת"ח ולהקים ועדה שתפקח על יישומו. א-זהאר טען, כי ממשלת האחדות, שעליה הוסכם באפריל 2014 (הסכם שאטי), כשלה בטיפול בנעשה ברצועה. עוד טען, כי חמאס מתנגד לדרישת עבאס להעביר לידי הנהגת הרשות את השליטה על מעברי הגבול ברצועה ולכן יש לגבש הסכם שייתן מענה לעמדתו בנושא זה. בד בבד מחריפים הקרעים בין הארגונים, בעיקר על רקע הכשל בשיקום הרצועה, החשש של עבאס מהניתוק בין עזה לגדה שאליו מוביל חמאס והביקורת בחמאס על המדיניות של עבאס כלפי ישראל, הנתפסת בעיני הארגון כרופסת וכנועה. הקריאות "עבאס, הסתלק!" מופיעות לעתים תכופות בתקשורת ובשיח ברצועה.

פניית א-זהאר לערב הסעודית נועדה לשפר את היחסים עם ריאד, ובאמצעותה לנסות לשקם גם את היחסים הרעועים בין חמאס לבין קהיר. לפי שעה, מצרים בהנהגת עבד אל-פתח א-סיסי מגדירה את חמאס כארגון טרור ומתנה את פתיחת מעבר רפיח בהעברת האחריות עליו לידי הרשות הפלסטינית. ואולם, באמצעות שיכון עקיף של המתח בינו לבין מצרים מקווה חמאס להקל במשהו על הפגיעה בתושבי הרצועה ובו עצמו בעקבות סגירת מעבר רפיח והקמת רצועת ביטחון בחצי-האי סיני לאורך גבול הרצועה. בהקשר זה, פרט לניסיון ההתקרבות לערב הסעודית, התחייב חמאס במאס 2015 להפסיק את מסע ההסתה התקשורתית שניהל נגד קהיר.

הסכמה של צמרת חמאס לקדם הסכם פיוס פנים-פלסטיני חדש, בתמיכת ערב הסעודית ומצרים, עשויה להיתפס כעדות לנכונותה להכיר בהנהגה הפלסטינית כנציגות לאומית – פורמלית, למצער. אלא שאף אם המהלך יסתייע, לא יהיה בכך כדי לגשר על היריבות המרה וארוכת השנים בין פת"ח לחמאס, שאלה נוספו בשנים האחרונות מחלוקות לגבי שליטה במעברים בפרט וברצועה בכלל, וכן אחריות לתשלום משכורות לאנשי חמאס המועסקים במנגנון השלטוני ברצועה.

במערכת משחקי הכוח המורכבת הזו השתלבה באחרונה גם תמיכת חמאס במוחמד דחלאן. דחלאן, איש פת"ח (שסולק משורות הארגון ב-2011), אשר בסיס התמיכה שלו הוא ברצועת עזה, נחשב לגורם בעל פוטנציאל השפעה הנובע מקשריו עם מצרים ועם מדינות המפרץ, ובראשן קטאר ודובאי. על כן, ניתן לראות בו גורם, שיוכל ליישם הבנות בדבר פיוס בין חמאס לפת"ח ואף ללוותן בערבויות ביטחוניות וכלכליות. כן נתפס דחלאן כמתמודד בולט מול עבאס על הנהגת הרשות הפלסטינית. כבר באוגוסט אשתקד טען עבאס, בשיחה עם האמיר של קטאר, כי לחמאס קשרים הדוקים עם דחלאן וכי דחלאן דואג להעביר כספים לארגון. משורות חמאס אף נשמעה קריאה למנות את דחלאן לנשיא הרשות. עבאס מצדו דוחה בתוקף כל ניסיון פשרה עם חמאס, שיאפשר לדחלאן לשוב לחיק הפת"ח. משום כך, נוסף ליתר פערי העמדות העמוקים בין חמאס לפת"ח, נראה, כי דלים הסיכויים, כי בעתיד הקרוב ייכון פיוס – פורמלי או מהותי – בין המחנות היריבים.

מול ישראל: היערכות לעימות עתידי, בסיוע מחודש של איראן

במקביל לחיפוש דרכי גישור, שיאפשרו את גיבושן של הבנות מוסדיות עם פת"ח, חמאס שומר על ערוץ תקשורת עם טהרן. את הפעילות בערוץ זה מובילים חברי הלשכה המדינית של הארגון מוסא אבו-מרזוק ועימאד אל-עלמי. שיתוף הפעולה בין הצדדים הוקפא אמנם לפרקים בשנים האחרונות, בין היתר עקב העמדה שנקט חמאס ביחס למלחמת האזרחים בסוריה והתנגדותו למשטר אסד, אולם הארגון שב להדגיש את הכרתו במעמדה האזורי של איראן ואת הוקרתו לתמיכה הקריטית, שהיא מעניקה לזרוע הצבאית שלו. יתר על כן, אפשר שהקשר בין חמאס לטהרן יעלה מדרגה, אם יצלחו מאמציו של מוחמד דף, ששב ומונה באחרונה למפקד גדודי עז א-דין אל-קסאם, להגיע למסמך חתום עם איראן. כמדווח בתקשורת וברשתות חברתיות בזירה הפלסטינית, לפי הסכם זה טהרן תספק הדרכה ליחידת הקומנדו של חמאס ולתפעול כלי טייס בלתי מאוישים (כטב"מים).

שיפור היחסים עם איראן מוערך כאחד הלקחים שהפיק חמאס בעקבות 'צוק איתן'. אלה כוללים, בין השאר, הכרה בצורך לשקם את תשתית המנהרות ברצועת עזה ומשטח הרצועה לעבר ישראל, הגדלת טווח ירי הרקטות והקמת ביצורים לאורך הגבול עם מצרים. דף עצמו רואה בהתשת המשק והחברה האזרחית בישראל יעדים מרכזיים בעימות עתידי עמה, שניתן יהיה להשיגם בכמה דרכים, ביניהן הפיכת אילת ליעד מועדף לתקיפה וירי מאסיבי לעבר היישובים באזור עוטף עזה.

השלכות לישראל

אלוף פיקוד הדרום ציין בהופעתו בנחל עוז, כי הוא צופה עימותים נוספים בין ישראל לחמאס וכי הכורח החוזר ונשנה להתמודד צבאית בעזה, אחת לכמה שנים, אינו אמור להפתיע. להערכה זו שותפים רבים מאנשי הממסד הביטחוני-מדיני והחוקרים בישראל. ואכן, היעד האופרטיבי של חמאס היה ונותר הסרת המצור ושיקום הרצועה ונראה שהארגון ייטה להתקדם בכל ערוץ מעשי שיוביל להשגת יעד זה. עם זאת, ולמרות הצהרתו של אחמד בחר, סגן יושב ראש המועצה המחוקקת בעזה, ממאי 2015, כי לחמאס "כוח של 100,000 איש המוכנים להילחם למען שחרור פלסטין ולסלק את החייל הציוני האחרון מעל אדמותינו", נראה, כי בעת הנוכחית הזרוע הצבאית כלל אינה מעוניינת ליזום עימות, בפרט כל עוד היא שוקדת על הפקת לקחים מסבב העימות האחרון עם ישראל ומשקמת את תשתיותיה.

השגת רגיעה ארוכת טווח ושיקום הרצועה הם יעדים רצויים לא לחמאס בלבד אלא גם לישראל. יתרה מכך, על-פי הערכות (מבט על' מס. 671, מארס 2015, מאת אודי דקל וקובי מיכאל), שיקום מושכל ומבוקר של הרצועה יקטין במידה ניכרת את המוטיבציה של חמאס לחולל סבב אלים נוסף. אולם, על ישראל לשקול היטב את משקל התמיכה במהלך בכיוון הבנות בדבר רגיעה עם חמאס, שעלול יהיה להחליש את מעמדה של הרשות הפלסטינית, וזאת ביחס לתועלת שבהשגת רגיעה זמנית וארוכת טווח בזירת הרצועה.

חמאס מנסה בימים אלה לתמרן בין קטבים, שמשמעותם לגבי המשך דרכו אינה אחידה. בנסיבות אלה, תוכל ישראל לנסות ולנקוט התקדמות יזומה וזהירה לשיקום הרצועה, תוך הידברות עם ההנהגה הרשמית של הרשות הפלסטינית ועם מצרים – גם תוך ניצול שותפות האינטרסים הביטחוניים בינה לבין מדינות ערביות מתונות, שנוצרה על רקע התפשטות ההשפעה האיראנית במרחב מזה ועלילת 'המדינה האסלאמית' מזה. בכל מקרה, מומלץ לישראל לעקוב אחר ההתפתחויות בחזיתות הרלוונטיות למדיניות חמאס ולכלכל את צעדיה בהתחשב בהן ובהשפעתן בפועל ובכוח על הדרך שבה יבחר חמאס ללכת.